

Dr. Gesztesi Enikő

Gróf Széchenyi István tanulmányai, iskolai képzése¹

„Nevelés által az emberből mindent képezhetni.”²

A XIX. század húszas éveiben megindult magyar reformmozgalom kezdeményezőjének elemi iskoláztatása 1798 körül kezdődött meg, s rendszeres tanulása 17 éves korában, 1808-ban szakadt meg, amikor is tiszti tanfolyamot kezdett Bécsben Pál testvérével együtt. E tíz év ellentmondásos időszakként jelentkezik Széchenyi műveiben, gondolataiban. Ellentmondásos azért, mert – mint majd elemzés alá vonjuk – önmaga lényeges kifogásokat fogalmaz meg több munkájában nemcsak saját neveltetésével kapcsolatban, hanem a korabeli nevelésre és iskolázásra vonatkozóan is erősen, sokszor gúnyosan fogalmaz. Felvetődik az emberben a jogos kérdés: tényleg keveset tudott Széchenyi? Valóban kételyek merülhetnek fel annak a Széchenyinek a műveltségét illetően, aki két évtizeddel később olyan gazdaságpolitikai elveket fogalmaz meg műveiben, melyek a feudális viszonyok felszámolását tűzik célul? E kérdések felvetésekor emlékeznünk illik arról is, hogy „a legnagyobb magyar” a feudális viszonyok gazdaságra gyakorolt hatásáról először adott hazánkban átfogó képet. A kérdések megválaszolására a gyermekkor, a gyerekkori nevelés rövid bemutatása, az elemi és a középiskolai oktatásáról tudott és olvasható információk értékelése nyomán lesz lehetőségünk.

Széchenyi István személyes kultúrájának felderítése során láthatjuk, hogy mindig nagyon fontos volt számára a szülői ház szeretete,³ karakterének kialakulása kapcsán beszél az édesanyjai nevelés fontosságáról,⁴ ugyanakkor kiemeli azt is, hogy különösen az édesapját tisztelte.⁵ Például szolgál számára az, ahogyan a szülei vele és testvéreivel foglalkoznak, hiszen a szülői nevelés hiányát pótolhatatlannak tartja:

„A szülőknek legelső és legszentebb kötelességük, hogy semmit se mulasszanak el, sőt legjobb hiszemükhöz és tudomásukhoz képest mindent elkövessenek, miszerint

---

¹ A cikk szerkesztett változata annak az előadásnak, amely a Tolna Megyei Széchenyi Körök és a TIT Tolna Megyei Egyesülete rendezésében Széchenyi halálának 150. évfordulója alkalmából szervezett megemlékezésen hangzott el. Szekszárd, 2010. április 17.

² Önismeret 8.

³ Ennek alátámasztására a Naplót /1818–1819/, az Önismeret (1857) című művet vehetjük kezünkbe.

⁴ Fekete–Váradi 1943. 38. Édesanyja emlékalbumába írja 1817. május 1-én: „Te oktattál, tanácsoltál, Te plántáltad szívembe a jót, melyben vagyok s leszek, s ami csekélyt Istenért, Uramért (a királyért) és Hazámért utóbb teszek, a Te munkád...”

⁵ Palermo, 1819. május 9: „Atyám nagyon szeret, mert ifjú korában hozzám hasonlított. Oly embert vélt belőlem nevelhetni, ki egykoron hazájának javára, neki pedig vigasztalására lehet.... Eddig még egyiket se tettem, s ő mégis szeret. Nem tud nem szeretni. Én is úgy vagyok vele.”

ivadékaik, valamint lelki és testi jobb tulajdonaikkal, úgy viszont azoknak minden nagyobb, sőt legkisebb csorbáival és hiányaival, mennyire korukkal járó gyenge ítélőtehetségük csak engedi, tökéletesen és minden önámítás nélkül megismerkedjenek. Ily korban, mikor a gyermek serdülni kezd, gondos szülék csodákat művelhetnek, és ha ezek hiányzanak, egyedül őszinte barát pótolhatja e kimagyarázhatatlan kárt némileg.”⁶

Ugyanakkor a gyermekek nevelésében a liberális gondolkodást követi, a gyerekek önálló gondolkodását támogatja:

„Azért, mert abban, amit itt olvasok, némi igaz van, én a már élő és még születendő gyermekeimet nem is fogom semmire kényszeríteni, de szabad akarataikra hagyom, hogy azt válasszák életük céljául, mire legtöbb hajlamuk, mire legtöbb kedvük van... és aztán azon irányban, melyet választanak, iparkodom őket kiművelni, kiképezni.”⁷

Széchenyi István családjá kétlaki volt, ami a magyar arisztokrácia életformáját jellemezte ebben az időben. Széchenyi birtokai Magyarországon feküdtek, azonban életének túlnyomó részét Bécsben töltötte. Az ifjú nevelése egy bécsi arisztokrata család leszármazottjaként a felső társadalmi osztályban megszokott szabályoknak rendelődik alá: miután a szülők mellett, illetve helyettük dajkák, pesztrák, cselédek foglalkoznak az első években az arisztokrata csemetével, a család kétféle módon rendelkezhet gyermeke neveléséről a császárvárosban: vagy a Theresianumban⁸ taníttatják gyermeküket, vagy magántanulóként tanulnak házitanítóktól, paptanároktól.⁹ István dajkái Nagycenkről hozott magyarok voltak, majd ötéves kora körül jelennek meg a házitanítók. Több tényből következtethetünk arra, hogy a szülők, különösen az öt gyermek édesanyja, gróf Festetich Júlia odafigyel a gyermekek magyar szellemű nevelésére is, pl. Kazinczy Ferenc 1789. novemberi bécsi látogatásakor a nyelvművelő beszámol arról, hogy a gyermekeket magyar szellemben nevelik, továbbá hogy elvárják tőle, hogy a gyerekekkel magyarul beszéljen. Ebből látszik, hogy az ifjú a magyar nyelvet már gyermekként beszélte, a családon belül használta, de a környezet és a szokások miatt továbbra is a német volt a „hivatalos nyelve”.¹⁰

---

⁶ Önismeret 10.

⁷ Önismeret 9.

⁸ A bécsi Theresianum 1749 és 1938 között működött. 12 évig tanulhattak az intézményben az arisztokrata ifjak, amelynek kettős célja volt: megkönnyíteni a nemeseknek, hogy fiaik magasabb műveltséghez jussanak, továbbá a közszolgalat számára kiválóbb férfiakat nevelni.

⁹ A házi nevelés során a legjobb tanárok a jezsuita konviktusokban végeznek. Ebben az időszakban azonban sokat bezárnak közülük, így magyar paptanárokhoz nehéz hozzájutni. Ha volt is egy családnál magyar nyelvmester, kevés volt az idő és a lehetőség a magyar nyelv alaposabb elsajátítására és gyakorlására.

¹⁰ 1814-ben bejegyzést tesz a Vezúv emlékkönyvébe, magyarul ír, bár rossz magyarsággal és rossz helyesírással. Nyolcévésen másolt egy levelet, amelyben bátyját, Lajost köszöntötte. További levelekről is tudunk, melyeket a 12 éves fiú apjának és Pap Ferencznek, a gazdatisztnak ír. Katonáskodása idején szüleivel németül levelez,

Széchenyi valószínűleg 1798 körül kezdi meg elemi iskolai tanulmányait. Nem tudjuk biztosan, hogy ki irányította elemi képzését. Lehet, hogy bátyja nevelője, Tibolth Mihály, lehet azonban, hogy egy piarista foglakozik vele. 1801-ben, amikor a legidősebb fivér, Lajos megnősült, s mikor Tibolth valószínűleg távozott a családtól, Széchenyi Ferenc nevelőt keresett, lehetőség szerint piarista tanárt.¹¹ A tanárihiány miatt ilyet nem kapnak, így a családhoz kerül a kecskeméti születésű Liebenberg János,¹² aki magyarul is tud. A szülők gondolkodtak azon is, hogy nyilvános iskolába járassák a gyermeket, azonban Liebenberg javaslatára ettől az ötlettől elálltak.¹³ Az első évben elemi ismeretekre még ő oktatta a tízéves gyermeket, majd 1802-ben a 11 éves diák megkezdte középiskolai tanulmányait, éppen abban az évben, amikor szülei Bécsbe teszik át állandó lakhelyüket. Nem tudjuk, s valószínűleg sohasem tudunk majd arra magyarázatot adni, hogy miért nem taníttatta Istvánt a Theresianumban az édesapja, Széchenyi Ferenc, noha ő maga ezen intézmény tanulója volt két éven át,¹⁴ s Bécsben a tanulási és a kulturálódási lehetőségek is sokkal jobbak, mint Pesten, Szombathelyen vagy Sopronban. Érdekes ez a helyzet azért is, mert Széchenyi Ferenc erős kritikát fogalmazott meg a még mindig érvényben lévő Ratio Educationis /1777!/ elavult tananyagával, hatalmas, sokszor felesleges, enciklopédikus követelményrendszerével, a gyenge és rosszul fizetett tanári karokkal szemben. Végül is a család úgy dönt, hogy Istvánnal magántanárok foglalkozzanak, s Magyarországon, ekkor meglehetősen elnémetesedett dunántúli városokban tegye le vizsgáit, szerezzen bizonyítványokat.

Biztos, hogy Széchenyi elemi képzése megfelelő, sőt kifogástalan volt. Ekkor még jól tudhatott magyarul is, amit valószínűleg – édesanyjának, dajkáinak köszönhetően – jól beszélt. Diákkorából fennmaradt írásai szépek, valószínűleg ugyanezt kell gondolni számolási és olvasási képességeiről és készségeiről is. Széchenyi azonban másként gondolkodik minderről, s miként a fiához írt intelmeiben is olvashatjuk, már a kisgyermekkorai tudását sem tartotta megfelelőnek:

---

haláláig főleg németül írja a Naplót is. Nem tudjuk, hogy melyik nyelvet használta először, illetve melyiket tekintette anyanyelvnek, többször használta a következő kifejezéseket: „*nyelvünk*”, „*honi nyelvünk*”, „*hazai nyelvünk*”, „*nemzeti nyelvünk*”, „*magyar nyelvünk*” /T/1. személy!/, Gergely 2006. (II.) 10.

¹¹ Pállya István rendfőnökhöz könyörögnek feleségével, Júliával együtt, hogy engedjen át egy tanárt. Takáts 1891.165.

¹² A család temesvári és szlavóniai származási adatait kutatták, ezzel szemben azonban ma már bizonyosnak tekinthető az észak-németországi, valószínűleg Königsberg melletti származás. Németh 1942. 13.; Csorba 1991. 15–19.; Benedek 1995. 258–259.; Gergely 1998 (I.). 8.

¹³ Zichy 1896. I. 1-17.

¹⁴ Padányi 2006. 46–47.; 80.

„Nekem pl. végtelenül nehéz felfogásom volt; gyermekkoromban szinte semmilyen; - 6, 7 esztendőskoromban a legnagyobb fáradtsággal sem tudtak megtanítani még olvasni sem, úgyhogy akkor közel voltam ahhoz, hogy „grófi trotlinak” tartsanak.”¹⁵

A Naplóban az ifjúkori műveltségéről olvasható hasonló véleményen túl megszólal a katonaevei alatt „*Kedves Liebenbergem*”-nek, továbbá „*Kedves jó Liebenbergem*”-nek szólított – korábban már említett - nevelője iránti tisztelete:

„Liebenberg megjött. Megcsodáltam ismereteit – szégyenkeztem, hogy jómagam tulajdonképpen semmit sem tudok.”¹⁶

Széchenyi legfontosabb nevelőjét, később szinte legjobb barátját a Széchenyi családban nagy becsben tartották. 1809-ben, miután István megindul a katonai pályán, Széchenyi Ferenc titkára, 1814-től István uradalmának jószágigazgatója lett. Liebenberg szigorú takarékosági rendszere Széchenyi Istvánban is a takarékoságot fejlesztette. Az egykori nevelő családi nevét Széchenyi biztatására 1831-ban Lunkányira változtatta, ekkor nyeri el a magyar nemességet is. Tevékenységéből kiemelendő még, hogy szorgalmának és tehetségének következtében hazánk első bölcsészdoktora, a filológia doktora lett.

Liebenberg mellett azonban más tanárok is részt vettek bizonyos szakterületek oktatásában. A legjelentősebb szerepet Antoine Poupar /Poupar Antal/ játszotta a tanítás folyamatában, aki francia abbé volt, a francia forradalom miatt hagyta el hazáját, a francia és olasz nyelv mestere volt. Hogy a francia nyelvet később is használja, azt abból is tudjuk, hogy 1822 tavaszán a Naplóját három héten keresztül franciául írja, valamint hogy 1834-ben a párizsi Tudományos Akadémiát meglátogatja, itt franciául szólal fel, s véleménye szerint nem arat átütő sikert. 1803-ban, amikor a mágán Pestre került, Révai Miklós oktatta őt, aki a magyar nyelvészet tanára volt a pesti egyetemen, s aki szépen is rajzolt, ezért „architektúrából”¹⁷ /rajz, geometria/ oktatta őt. Széchenyi ismerte a latin tanítási nyelv körüli nehézségeket, ebben az időszakban már egyre több kritika fogalmazódik meg e nyelvvel kapcsolatban. Ennek tudható be, hogy latin szaktanár is dolgozott az ifjúval, latin nyelvtanárát – Xanthus Ignác - is ismerjük név szerint. S végezetül Madách Sándor,¹⁸ Madách Imre nagyapja olvasásra tanította a kis Széchenyi Istvánt.

S ezen a ponton lesz kíváncsi a kutató, hogy milyen eredményekkel, s milyen érzésekkel végezte el a mai középiskolának megfelelő gimnáziumi osztályokat Széchenyi. A

---

¹⁵ Gróf Széchenyi István intelmei Béla fiához. 63–64.

¹⁶ Napló 1923. március 3.; Oplátka 2005. 34: mindig megmaradt köztük a házitanító és tanítvány viszony, a kölcsönös tisztelet.

¹⁷ A fiatal Széchenyi egy 1803. november 29-én kelt levelében ír erről.

¹⁸ Éri 1991. 19.

már említett, s Mária Terézia által elfogadott Ratio Educationis elvei alapján folyó oktatás szerint a mai nyolc évfolyamú gimnáziumi képzésnek a XIX. század első felében egy hét éven át tartó képzés felelt meg. A hétéves tanulás első fele egy öt évig tartó gimnáziumi oktatás, amelyet egy kétéves bölcsészeti, akadémiai, illetve filozófiai is nevezett képzés követett. A gimnáziumi tanulási időszak is kettős tagozatú, ti. három grammatikai és két humanitási, más néven főgimnáziumi osztályból állt. Fontos megemlíteni azt is, hogy a hároméves grammatikai iskola általános tannyelve a magyar volt, mégis a fő tárgy, a tanulmányok központja a latin nyelv maradt, amely annak segítségével, hogy a magyar nyelv háttérbe szorult, egyre fontosabb lett. A hétéves képzést Széchenyi 1802 és 1808 között végezte el.¹⁹ Amikor elsajátította egy tanév, egy osztály, a rendes és a rendkívüli tárgyak anyagát, magánvizsgát tett. A vizsgák letétele után alkalmanként bizonyítványt, „*testimonium scholasticumot*” állítottak ki számára, középiskolai tanulmányairól tíz bizonyítvány tanúskodik. A terjedelmi keretek nem teszik lehetővé, hogy mindegyik *testimoniumot* teljességében idézzük, ugyanakkor érdemes elemzés alá vonni azokat a pontjaikat, adataikat, amelyek segítenek abban, hogy az ifjú Széchenyi tudásszintjét, műveltségét meg tudjuk ítélni.

Széchenyinek az első grammatikai osztályban megszerzett bizonyítványának főbb adatai a következők:

Nomen et cognomen, aetas, religio: Comes Széchenyi Stephanus, annorum 11.

Gens seu natio, locus natalis et comitatus: Hungarus, natus Viennae in Austria...

Annus et schola, quam frequentavit: Anno 1802/1803. Semestri primo primae grammaticae studia privatis ex institutionibus excepit.

Classis in literis, et scientiis: Instituto publico examine, tam e doctrina christiana, quam e reliquis studiorum generibus ad hanc scholam pertinentibus, *calculus ementiae meruit.*

Classis in studiis linguae hungaricae: Gnarus linguae patriae...²⁰

A bizonyítványból kiemelendő, hogy a magánúton */privatus ex institutionibus/* *testimoniumot* szerző diák magyar nemzetségű */Hungarus/*, hogy a bizonyítvány kitűnő eredményű */calculus ementiae meruit/*, s hogy magyar nyelvből nem vizsgázott, hanem csak annyi derül ki e rovatban, hogy „hazájának nyelvét ismeri” */Gnarus linguae patriae/*.

A további két grammatikai osztály anyagából kapott bizonyítványok dátumainak²¹ megtekintése során feltűnik, hogy a második osztály befejezéséhez még egy tanévre volt

---

¹⁹ A középiskolai bizonyítványokat Viszota Gyula ismertette és elemezte alaposan. Viszota 1907. 912–920.; Oplatka 2005. 35–38.

²⁰ A bizonyítvány keltezése: 1803. március 25.

szüksége a kisdiaéknak, a harmadik osztály anyagát azonban fél év alatt elvégezte. A gimnázium hátralévő két tanévének, a főgimnáziumi éveknek az anyagát is gyorsan abszolválta Széchenyi: először ugyancsak félév múlva tesz vizsgát, majd újabb félév szükséges számára ahhoz, hogy levizsgázzon. Így a fiatal arisztokrata három és fél alatt végezte el öt tanév anyagát.²² Tanulmányaiiban azonban ekkor valamilyen törés következett be, ugyanis a humanitás második osztályából újravizsgázott 1807. március 1-én. Hogy ennek mi volt az oka, az tisztázhatatlan. Betegséggel kapcsolatosan nincs nyom, lehet, hogy túl fiatal volt ekkor, s még nem mehetett az akadémiára. Az biztos, hogy ebben az időszakban Pállal, testvérével utazgatott a Széchenyi birtokokon, s ebből arra következtethetünk, hogy valószínűleg a család a későbbi gazdálkodás szempontjából fontos időtöltésre veszi rá az ifjút. A két éves akadémiai, filozófiai tanulmányokat így 15 és fél éves korában, 1807 márciusában meg is kezdi, s a két éves követelményekből 10 hónap alatt le is rakja a vizsgákat.²³ S végül, még ugyanebben az évben,²⁴ egy érettségi szerű záróvizsga nyomán végbizonyítványt kap. Széchenyi 17 éves korára így tanulmányait be is fejezte, a másfél évnyi kihagyást leszámítva a hét éves anyagot összesen négy és fél év alatt teljesíti. S ha ezek után arra számítanánk, hogy összecsapta a tanulmányait, rosszak az eredményei, akkor nagyot tévednénk. A bizonyítványok kivétel nélkül kiemelkedő tudást és eredményeket mutatnak. A már említett „*calculus eminentiae meruit*”, azaz kitűnő érdemrendet igazoló minősítés mellett bejegyzett „*eminens*” (kitűnő – 2. bizonyítvány), „*primus eminens*” (kitűnők közül az első – 3. bizonyítvány), „*inter primos eminentes*” (a legjobbak között – 4. bizonyítvány), „*primae eminentiae*” (első kitűnő – 5. bizonyítvány), „*primi eminentis*” (kitűnők közül az első – 6. bizonyítvány), „*singularis eminentiae nota*” (az egyedülálló kitűnő bejegyzése – 7–8. bizonyítvány), valamint „*calculus eminentiae*” (kitűnő éremjegy – 9–10. bizonyítvány) minősítések tanúsítják, hogy az ifjú Széchenyi jól tanult, gyorsan és jól elsajátította az elemi és a középiskolai követelményeket. A bizonyítványokból megállapítható, hogy három vizsgahelyszínen, Pesten, Szombathelyen és Sopronban is több tanár előtt is vizsgázott, pl. Aigll Glycerius hittanból háromszor is vizsgáztatta, Schvey Szaniszló magyarból, Németh János történelemből, Laky Károly fizikából, Horváth Ferencz filozófiából. Érdekes azonban, hogy az akadémia első és második évfolyamos anyagából azon Kresznerics Ferenc előtt zajlott a számonkérés, aki Nagycenken előkészítette a fiatalembert a mennyiségtani, majd a

---

²¹ 1804. március 27.; 1804. november 29.

²² 1805. június 20.; 1805. december 15.

²³ 1807. augusztus 31.; 1808. január 18 – erre a napra két bizonyítványt is dátumoznak. Egyrészt Széchenyi Kresznerics Ferencnél vizsgázott geometriából, másrészt Horváth Ferencz előtt tapasztalati pszichológiából és egyetemes logikából.

²⁴ 1808. november 8.

geometriai vizsgára. Az akadémia első évfolyamából 1807 augusztusában vizsgázott az imént említett Kresznerics Ferenc előtt, s a tanár Cenkről küldött is egy levelet Széchenyi Ferencnek még a vizsga előtt, 1807. június 20-án, amelyben ömleng és áradozik a mágnes fiának tudásáról és szorgalmáról.²⁵ Ugyanakkor az első éves vizsgán csak az egész és a törtszámokból, valamint a tízes számokból kérdezte az akkor már csaknem 16 éves Széchenyi Istvánt:

„...*facto e mathesi de algebraicis quantitatum integrarum et fractarum, item decimalium operationum...*”²⁶

A bizonyítványok elemzése nyomán két kérdés foglalkoztatja az embert: ti. mit ért, mit érhetett a négy és fél év alatt ilyen formában megszerzett tudás Magyarországon és a korabeli Európában, továbbá, hogy hogyan értékelte Széchenyi, valamint környezete az elsajátított ismereteinek mélységét.

A korabeli magyar oktatási rendszer több olyan ellentmondást is hordoz magában, amelyek visszatükröződnek Széchenyi tanulásában, eredményeiben is. Miután II. József reformjainak németesítő törekvései megbuknak, a nemzeti reakció visszaállítja a Ratio kereteit. Az egyik vitatott kérdés a nyelvkérdés volt. A latin nyelv marad a fő nyelv az iskolákban, de már biztatás figyelhető meg a magyar nyelv tanítására is. 1792-ben²⁷ az országhatáron belül rendes tantárggyá válik a magyar, a kapcsolt részekben azonban csak rendkívüli tárgy lehetett, és csak a középiskolákban. 1796. július 7-én a Helytartótanács rendelete ismét sürgeti a magyar nyelv rendes nyelvvé válását, ebből arra következtethetünk, hogy nehézkesen valósult meg az 1792-es intézkedés. Ebben a rendeletben arról is intézkednek, hogy magyarból osztályisméltésre is lehet utalni a gyerekeket. 10 év múlva, az 1806-ban kiadott II. Ratio Educationis is megerősíti a magyart, mint rendes tantárgyat. Széchenyi bizonyítványából azonban arra következtethetünk, hogy a XIX. század elején csak bejegyzés történt a magyar nyelv tanulására vonatkozóan a testimoniumokban. Széchenyinéél két bejegyzés kerül a magyar nyelv tanulásával kapcsolatosan a bizonyítványba: „*Gnarus linguae patriae*” (Hazájának a nyelvét ismeri), valamint „*Linguam hungaricam utpote sibi domesticam callet*” (A magyar nyelvet anyanyelveként ismeri). Mindenestre műveiből jól látszik, hogy Széchenyi latinul már nem tanul meg nagyon jól.²⁸ A korabeli Európában ebben az időszakban már minden ország saját nyelvét próbálja előtérbe helyezni, így a latin nyelv anyanyelvként történő erőltetése már anakronizmus. A második nyelv lenne számára a

²⁵ Fraknói 2002. 267–271.; 303–308.

²⁶ Részlet az 1807. augusztus 31-én kelt bizonyítványból. Vizsota 1907. 917.; Padányi 2006. 93.

²⁷ 1792. évi VII. tc.; Padányi 2006. 99.; Kornis 1927. I. 154–164.; 286–288.

²⁸ Grünwald 1890. 207.

magyar, de miként a korabeli arisztokrácia, úgy Széchenyi sem tud már magyarul olyan jól, szépen lassan elfelejti. Tulajdonképpen – miként már említettük - a német az ő fő nyelve, ezt is azonban a népies bécsi zsargonban beszélte.²⁹ Naplóírása közben fogalmazza meg azt a vágyát, hogy majd valamilyen nyelvet az emberek ki fognak találni „...mert egyik nyelv sem alkalmas arra, hogy tisztán és határozottan fejezzük ki, amit mondani akarunk és amit érzünk.”³⁰

Az oktatás másik nagy problémája, hogy a Ratio gyakorlatias követelményeit³¹ nem követik hazánk praeceptorai oly szolgálai, azaz a közismereti anyag elsajátítása háttérbe szorul a latin nyelv tanítása mögött. Azonban e klasszikus nyelvet sem tanulják meg jól a diákok, a többi tantárgy, pl. a földrajz, számtan, magyar nyelv pedig csak mellékes szerepet kap, s mivel egy tanár tanít minden tantárgyat, így a latint is, a legtöbb időt a latin elsajátítására fordítják, s csak e nyelv tanításán felüli időkeretet szánják a többi tantárgy tanítására.³² Így valószínűleg a diákok általános műveltségét is kétségbe kell vonnunk. Érdekes a Széchenyi Ferenc által többek között fiának írt német nyelvű búcsúlevél néhány sora, melyből felvillan a korabeli iskolarendszer negatív értékelése.

„ Te, kedves fiam, eddig ugyan még kivételt képezel ez általános szomorú tapasztalat alól, mert az államot szolgálod és ismereteidet tágítani törekszel, melyeket (ha iskoláidat szüleid kívánsága és akarata szerint végeztél volna) előbb sajátíthattál volna el.”³³

Az oktatási rendszer bírálata megszólal Széchenyi István Hitel c. művében is, ahol az egész korszak oktatási szisztémáját veszi górcső alá, s a tanítás egyik nagy problémáját ő is abban látja, hogy az elméleti tudást és a gyakorlati élet követelményeit egyensúlyba és összhangba kellene hozni egymással:

„...a nevelés tárgyiban ti. testünk kifejlődése, statusunkhoz szükséges tanulásink s társaságban multhatatlanul tudnivalóink közt nincs összhangzás, súlyegyen; s hogy közönségesen sokban igen is haladtunk, s így másban egészen hátramaradtunk, mely elég oka tökéletlenségünknek.”³⁴

---

²⁹ Pl. főneveket írt kisbetűvel, igéket, mellékneveket naggyal, téveszti az igék vonzatait, a névszók neveit. Padányi 2006. 101.

³⁰ 1825. november 15.; Gergely 2006. (II.) 13.

³¹ Padányi Viktor részletesen leírja a középiskola 7 évének Ratio által megfogalmazott követelményrendszerét. Padányi 2006. 100–102.

³² Kornis 1927. I. 471.

³³ A levél 1817. május 16-án kelt. Benedek 1995. 260: A levelet egy tokba helyezi, mindig magánál hordja. Miután az épülő Lánchíd alatt Széchenyi a Dunába esik, a levelet az édesanyja lemásolja.

³⁴ Hitel 55.

A gyakorlatias oktatás megvalósítására ötlete is támad, az „*orvosi tan*” tantárggyá tételét javasolja a gyerekek számára a „*görög és latin zagyalék*” helyett.³⁵ A saját otthoni nevelésével kapcsolatban pedig a pozitív angol minta átvételét, a testi nevelés fejlesztését tartja fontosnak:

„Ha saját életemre visszatekintek, mikor tíz-tizenkét éves voltam, ó, mily boldogtalannak éreztem magamat, hogy nekem, egy gazdag és nemzeti család fiának, akkor, mikor a velem egy évű s nevelésem helyén lakó parasztyerkőcék az udvari kertben dolgozva, a szabad ég boltozata alatt a tiszta leget szítták és a nagy világot in natura és originali bámulhatták, akkor én egy szűk, sötétke, nedves szobácskában, latinul a könyvbe kötött „orbi pictus”-t voltam kénytelen rágni... Igazi satíra volt is ez a nevelésnek filozófiájára...; úszni ellenben huszonnyolc éves koromban, korcsolyázni pedig még néhány évvel később tanulgattam, ...”³⁶

A korabeli oktatásról, a magyar iskolarendszerről írottakat többször fogalmazza meg éles kritikával, maró gúnnyal, ezt példázza a következő Naplóból merített mondat:

„Glück, dass er in unseren lateinischen Schulen nicht der 1-te Eminent war!”³⁷

„Szerencse, hogy a mi latin iskoláinkban nem ő volt az elsőszámú tanuló!”

A következőkben azt vesszük vizsgálat alá, hogy mit gondolt Széchenyi saját tudásáról, műveltségéről, középiskolai tanulmányairól. Először is határozottan állást foglal a nyilvános, intézményes tanulás mellett, illetve a magán vagy házi oktatással szemben:

„Odahaza nevelve, hízelgő cselédektől környezve és a rossz példának elkerülése végett izoláltan tartva – ugyan miképp nyílhattak volna fel szemeim? Ha nyilvános tanodába járok, és nevelőim nemcsak nem hátráltatják, sőt előmozdítják, hogy tanulóársaimmal kontaktusba jöjjek, és ezeknek nagyobb része néha-néha irgalmatlanul földhöz vág, ...-élhettem volna-e, kérdem, azon kéjbrándban, mely karakteremet annyira viciálta, hogy én legerősb vagy csak igen erős is vagyok?”³⁸

Az *Önismeret* c. művének első oldalain élesen bírálja tehetségét, tudását, szorgalmát és kitartását, eredményeit, vizsgáit. S mint a következőkből láthatjuk, sokszor ez már nem is kritika a tanulmányairól, hanem éles gúny:

„Lelki tehetségeim igen lassan fejlődtek, igen későn érleltek, úgyhogy felette nehezen és keveset tanultam, és ekképp az, mit tudtam, engem nyilvános tanodában igazság szerint okvetlen a számárpadra emelt volna. ...minden egzámen után, melyen ügyes

³⁵ Az idézett részek forrása: *Önismeret* 32.

³⁶ *Önismeret* 10.

³⁷ Napló 1835. augusztus 9.

³⁸ *Önismeret* 11.

kombináció és distributio következtében mindig szerencsésen átestem, elmúlhatatlanul sztereotip ezen nagy igazság vagy jobban mondva hazugság ragyogott tanodai bizonyítványom lapjain: calculus eminentiae meruit.

Egzámen előtt eleinte mindig remegtem, mert a jeles hellén bölcs szerint igen jól tudtam, hogy semmit sem tudok.”³⁹

S most igen izgalmas feladat előtt állunk. Meg kell válaszolni, hogy miért alakulhatott ki Széchenyiben ez a lesújtó kép magáról, jelleméről, tétlenségéről és tudatlanságáról. Nem róhatjuk ezt fel kizárólagosan a magyar közoktatási rendszer elavultságának, hanem más okoknak is kell lenniük. Ilyen különleges ok az apai nevelés, az apáé, aki a már idézett, 1817-ben írt intelmeiben figyelmezteti fiát, hogy nincs szükség semmilyen „új módí”-ra. Ugyanebben a levélben tanácsolja a fiának azt is, hogy legyen magával elégedetlen, hiszen ez az igazi nagyság ismertetőjegye. Sugallja tehát az apa a fiának, örökségül adja számára, hogy az a legokosabb, aki belátja saját tudatlanságát.⁴⁰ A következő probléma, hogy az a Széchenyi István, aki 10 éves korában még egészen jól beszélt magyarul, Liebenberg nevelése alatt, 20 éves korára teljesen elfelejti nemzete nyelvét. A szülők hibája az is, hogy engedékenyek voltak legkisebb gyermekükkel. Az apai búcsúlevélben bocsánatot is kér emiatt fiától:

„...kérlek tehát téged is, bocsáss meg nekem, ha...- engedékenységből nem intettelek, ...”

Hogy István nem volt példás magaviseletű tanuló, igazolható egy csínytevésével. 1807. március 1-én kelt bizonyítványába, annak üresen hagyott magaviseleti rovatába⁴¹ saját kezűleg beírta, hogy „III. classis”, azaz elégtelen. Nem volt mintagyermek, s a bizonyítványait sem tartotta sokra. Később egyetért a szülői ház önkritikájával maga Széchenyi is, gyengeségnek tartja ezt a módszert:

...egész nevelésem és kiképzésem szisztémájában jelszová a kímélés lőn...

...Ámde ha a púpos magát Apollónak hiszi s kérkedve magát hányva veti, úgy cselekszik, mint csak Apollóhoz illik, akkor a hallgatási gyengédség bűnös gyengeséggé válik; ...”⁴²

Nemcsak az ifjú mágnás magán gúnyolódó és tudását becsmérlő megjegyzéseiből, valamint családjá intelmeiből láthatjuk, hogy Széchenyi tanulmányai kétes eredményt hoztak, hanem környezete is hasonló módon nyilatkozott róla. Wesselényi Miklós Kemény Zsigmond előtt a következőképpen jellemzi Széchenyi szellemi képzettségét:

---

³⁹ Önismeret 11–12.

⁴⁰ Halász 1981 105–109.; Padányi 2006. 94.

⁴¹ A magántanulók magatartását nem értékelték osztályzattal.

⁴² Önismeret 12–13.

„Széchenyi fiatal korát a szalonokban, a hadmezőn és utazásokban tölté. Rendkívül kellemes társalgási modora, de kevés ismerete volt...”⁴³

A Napló egy 1814-es bejegyzése Trogoff herceg Széchenyiről alkotott, a Wesselényi-képpel megegyező véleményét tükrözi:

„Széchenyi gróf megkedveltette velem a tudatlanságot.”⁴⁴

A kialakult ellentmondásos adatok elemzése után eljutottunk ahhoz a ponthoz, hogy véleményt formáljunk arról, hogy komolyan kell-e vennünk a Széchenyi tudatlanságáról feltárult képet, vagy pedig – ismerve iskolai eredményeit - árnyalni kell azt. Érdekes, hogy Naplója alapján Széchenyi két korszakot különít el életében, mégpedig az 1818 előtti, amelyet ő a „zagyvaság korának” nevez, amikor is nem szeretett tanulni, a játék, a kulináris örömök többet jelentettek számára, továbbá az 1818 utáni, amikor is „valódi kedve támadt az olvasásra”.⁴⁵ Megjelenik egy másik korszakhatár is az életében, illetve az irodalmi hagyatékában, ti. katonává válásának időpontja (1809):

„...egész addig az időpontig, mikor betöltött tizenhét éves korom előtt katonává lettem, semmi, de legkisebb sem történt, mi arra vezetett vagy arra valami ingert adott volna, hogy saját magammal megismerkedjek.”⁴⁶

Rendszeres tanulása mindenesetre 17 évesen félbeszakadt, ezt követően, a katonaévek, továbbá az utazások révén már csak a hiányzó ismeretek pótlására volt lehetősége. A pótlás szükségszerűsége jól tetten érhető katonakori levelezésén, sőt az első évek naplóbejegyzéseinek helyesírásán, nyelvtani következetlenségein, fogalmazásain. Ezért keleti útja után, 27 évesen hozzálát német logikát, verselést, grammatikát, helyesírást tanulni.⁴⁷ Ezeket az ismereteket már az iskoláztatása során is elsajátíthatta volna Széchenyi, hiszen a magyar középiskolai tanterv követelményrendszerében is megtalálhatóak. Az is érdekes, hogy 39 évesen újakezdi a latin nyelv tanulását, azét a nyelvét, ami a magyar iskolák legerősebb tantárgya volt. S különösen meglepő, hogy amikor megfordul Nikomédiában, nem tudott arról, hogy Thököly Imre ott nyugszik.⁴⁸

A fennmaradt adatok alapján – az oktatási rendszer, önmaga, családja és környezete visszaemlékezései – arra az egyszerű következtetésre is juthatunk, hogy ez a sokoldalúan bemutatott és eminens eredményekkel végző fiatalember gyermekként tudatlan volt. Ebben az

---

⁴³ Gründwald 1890. 205.

⁴⁴ Padányi 2006. 102.

⁴⁵ 1819. november.; Oplatka 2005. 37.

⁴⁶ Önismeret 13.

⁴⁷ Naplók I. 864.k.– pl. klasszikus versformákkal ismerkedik, a szillogizmusok típusairól gondolkodik.

⁴⁸ Padányi 2006. 95.

esetben azonban ismét el kell gondolkodnunk. Vajon akkor hogyan lehetséges az, hogy már gyermekként Byront, Voltairt⁴⁹ vagy Tassot olvas. Később, 1818 után, mikor már kitágult számára a világ, Rousseau Társadalmi Szerződését is nagyra tartja, Goethét, Schillert, Herdert, Racinet olvas, de maga számol be arról is, hogy 1818-ban egy görög filológust, Landschulzot is magával visz keleti utazására. Nagyon kedvesek számára az antikvitás remekművei, különösen Vergilius és Xenophón alkotásai,⁵⁰ Naplójában Szókratészt idézi.⁵¹ A Napló egy másik bejegyzése szerint Platón Phaidroszát 5 órán keresztül olvasta.⁵² Magyarázható ez azzal is, hogy nem tudott jól görögül, de magyarázható azzal is, hogy e nehéz olvasmány lekötötte a figyelmét, érdeklődéssel tanulmányozta azt. Ez a feltevés azonban ellentmond azoknak a megítéléseknek, vagy legalábbis árnyalja azokat a vélekedéseket, hogy Széchenyi alapvetően iskolázatlan volt. Megerősíti ezt a Napló egy másik beszámolója arról, hogy egyszer a mánás Platón Szókratész védőbeszédéből olvas egy részletet.⁵³

Véleményünk szerint tudásának leértékelése elsősorban alaptermészetéből, magával szemben tanúsított szigorú megítéléséből,⁵⁴ másodsorban apjának fiával szembeni elvárásaiból ered, de legalább olyan fontosak ebben a korabeli reformokra megérett oktatásügy problémái, átmeneti jellege. Mégis sokkal hangsúlyosabban kell arról szólni, hogy a mélyben valóban ott lapuló hiányosságokkal terhelt, ugyanakkor egyáltalán nem tudatlan ifjúban ott rejtőzik a költészetet, erkölcsös, gyakorlati és hadtudományi munkákat olvasni vágyó, a műveltségre éhes Széchenyi, akire utazások várnak, hogy korának egyik legnagyobb politikusa, gondolkodója legyen, s megvalósítsa az édesapja búcsúlevelében megfogalmazott álmokat.

---

⁴⁹ Padányi 2006. 7.; 10.; Gergely 1998 (I.) 12: Magát is Byronnak képzelte, mindketten ugyanis alkotó elmék voltak. Ugyanakkor Voltaire „La Pucelle” c. költeményéből idéz 1819-ben a Napló szerint. Oltványi 1978. 103.

⁵⁰ Naplójában sok helyen ad számot Vergilius és Xenophón ismeretéről. Oltványi 1978. 103-106.

⁵¹ 1818. július 25.

⁵² 1818. július 22.

⁵³ Oltványi 1978. 75.

⁵⁴ Viszota 1907. 919.; Padányi 2006. 87.

Felhasznált irodalom

/Válogatás/

- Benedek 1995 Benedek Elek: Nagy magyarok élete. Budapest, 1995. 258–262.p.
- Csorba 1991 Csorba László: Széchenyi István. Budapest, 1991. 15–19.p.
- Éri 1991 Éri István (*Szerk.*): Széchenyi és kora. Budapest, 1991. 11–20.p.
- Fekete-Váradi 1943 Fekete József–Váradi József (*Szerk.*): Széchenyi vallomásai és tanításai. Budapest, 1943.
- Fenyő 1985 Fenyő Ervin (*Szerk.*): Gróf Széchenyi István intelmei Béla fiához. Magyar Hírmondó. Budapest, 1985. 13–110.p.
- Fraknói 2002 Fraknói Vilmos: Gróf Széchenyi Ferenc 1754–1820. Budapest, 2002. (első kiadás: Budapest, 1902.) 265–325.p.
- Gazda 1991 Gazda István: Széchenyi napjai. Történelmi-művelődéstörténeti kronológia. Budapest, 1991. 7–10. p.
- Gergely (I.) Gergely András: Széchenyi István. Budapest, 1998. 7–22.p.
- Gergely (II.) Gergely András: Széchenyi István (1791–1860). Pozsony, 2006. 9–13.p.
- Grünwald 1890 Grünwald Béla: Az új Magyarország. Gr. Széchenyi István. Budapest, 1890. 203–207.p.
- Halász 1981 Halász Gábor: A fiatal Széchenyi. Budapest, 1981.
- Kornis 1927 Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777–1848. I. Budapest, 1927.
- Németh 1942 Németh László: Széchenyi. Vázlat. Budapest, 1942. 5–13.p.
- Oltványi 1978 Oltványi Ambrus (*Szerk.*): Széchenyi István: Napló. Budapest, 1978.
- Oplatka 2005 Oplatka András: Széchenyi István. Budapest, 2005. 29–38.p.
- Padányi 2006 Padányi Viktor: Széchenyi kultúrája. Budapest, 2006. 43–102.p.
- Spira 1991 Spira György (*Szerk.*): Széchenyi István válogatott művei III. Önismeret 1857. Budapest, 1991.
- Széchenyi 1830 Széchenyi István: Hítel. Pest, 1830.
- Takáts 1891 Takáts Sándor: Benyák Bernát és a magyar oktatásügy. Budapest, 1891. 165. p.
- Viszota 1907 Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István a gymnasiumban. *In: Századok 41. évfolyam 10. szám 1907.* 912–920. p.
- Zichy 1896 Zichy Antal: Széchenyi levelei szülőihez. Pest, 1896. I. 1–17. p.